

PLAY
IT FOR
CHANGE

SENSIBILITZACIÓ I EMPODERAMENT DE NOIS I
NOIES ADOLESCENTS PER A LA PREVENCIÓ DE
LES VIOLÈNCIES MASCLISTES A TRAVÉS DE LA
MÚSICA I L'AUDIOVISUAL

Informe nacional de recerca i detecció de necessitats – Catalunya

Elaborat per: Alba Elvira i Guiral

Amb el suport de: Amara Pérez i Marta Cremades

Fundació Surt

SURT

Setembre 2018

ÍNDEX

1.	EL PROJECTE	3
2.	INTRODUCCIÓ	4
	Adolesència, gènere i sexualitat	4
	La música no és neutral	5
	L'impacte: un aspecte a debat	6
3.	MARC METODOLÒGIC	8
	Mostreig i metodologia	8
	Metodologia qualitativa: grups de discussió	8
	Metodologia quantitativa: qüestionari en línia	10
4.	RESULTATS DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ AMB ADOLESCENTS	11
5.	RESULTATS DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ AMB PROFESSORAT	19
6.	RESULTATS DEL QÜESTIONARI A ADOLESCENTS	28
7.	CONCLUSIONS	28
8.	RECOMANACIONS	41
9.	BIBLIOGRAFIA	42

1. EL PROJECTE

El projecte *Play it For Change* és un projecte europeu que té per objectiu educar i sensibilitzar adolescents sobre els estereotips de gènere a través de la música. Es proposa contribuir a la prevenció i erradicació de les violències masclistes fomentant l'esperit crític i l'empoderament de noies i nois.

Per tal d'assolir aquest objectiu, la primera activitat del projecte ha estat el desenvolupament d'una fase de recerca sobre l'impacte dels estereotips de gènere a la música en l'actitud i el comportament de nois i noies en relació a les violències masclistes; i, de detecció de necessitats del professorat en la tasca de prevenció de les violències masclistes. Aquest document conté els resultats d'aquesta fase del projecte.

Una associació de sis organitzacions europees du a terme el projecte als seus respectius països: Fundació Surt (Catalunya), KMOP (Grècia), The Peace Institute (Eslovènia), CESI (Croàcia), Mediterranean Institute of Gender Studies (Xipre) i Feminoteka (Polònia). L'organització que coordina el projecte és la Fundació Surt (Catalunya).

2. INTRODUCCIÓ

ADOLESCÈNCIA, GÈNERE I SEXUALITAT

L'adolescència és l'etapa vital marcada per la transició de la infància a la vida adulta. En aquest període es va construir la pròpia subjectivitat i la identitat com a persona adulta. Això suposa afrontar grans canvis, noves experiències i oportunitats, però també inseguretats, por i conflictes. Sovint es reproduïxen visions estereotipades i homogeneïtzadores de l'adolescència, per la qual cosa és important remarcar que és una població diversa i heterogènia.

En la construcció de la subjectivitat, el gènere hi té un pes fonamental. La socialització de gènere es realitza en base a uns mandats binaris i restrictius i la penalització de les dissidències, com les expressions de gènere o les sexualitats més diverses o plurals. Els models de masculinitat i feminitat hegemònics es van consolidant en el camí a l'adulthood.

Un altre dels trets que acostuma a definir aquesta etapa vital és que l'expressió de la sexualitat i les relacions sexuals prenen una importància cabdal (Ros, 2014). Els i les adolescents experimenten amb la seva sexualitat i prenen com a referència els models que troben en el seu entorn. Tot i així, no emprenen aquest període des de zero o de forma "lliure", sinó que estan condicionades pels ideals de l'amor romàntic, les normes de gènere i les representacions i experiències que han viscut en relació a la seva sexualitat.

Malgrat l'auge del moviment feminista al llarg dels darrers anys, els valors heteropatriarcal i sexistes segueixen imperant en l'imaginari de la població més jove. Són nombrosos els estudis que posen de manifest la pervivència dels estereotips de gènere i els ideals de l'amor romàntic en menors d'edat.

L'informe de la Delegación del Gobierno para la Violencia de Género *Percepción de la violencia de género por la adolescencia y la juventud* (Miguel Luken, 2015) assenyala que la gent jove tendeix a exculpar l'agressor i a culpar la víctima en major mesura que la població adulta. I afegeix que són les noies/dones qui rebutgen en major grau aquests estereotips, mentre que entre els nois/homes aquests estereotips encara estan més interioritzats.

La vigència dels estereotips de gènere i l'heterosexisme està vinculada al fet que no es detecti un retrocés de la violència masclista a l'adolescència. Segons dades del Registre Central per a la Protecció de les víctimes de la violència domèstica i de gènere del Ministeri de Justícia, al llarg dels darrers anys s'ha constatat un augment del nombre de noies joves que han denunciat casos de violència masclista en l'àmbit de la parella.

Concretament, el 2017 653 menors d'edat a l'estat espanyol comptaven amb una ordre de protecció o mesures cautelars després d'haver denunciat les seves parelles o ex-parelles, cosa que representa la xifra més alta dels últims cinc anys.

Les violències que pateixen les noies no es redueixen a l'àmbit de les relacions sexo-afectives. A Catalunya, les dades oficials mostren que les joves són més vulnerables de patir violències en l'àmbit social o comunitari, relacionades amb delictes contra la llibertat i la indemnitat sexual. Segons el registre dels Mossos d'Esquadra el 40,1% de les víctimes ateses el 2017 per violència sexual en l'àmbit social/comunitari tenien entre 11 i 20 anys. I una proporció important de les agressions d'aquest tipus, concretament el 21,9%, són perpetrades per nois de la mateixa franja d'edat (*Dades sobre violència masclista – 2017*, Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya).

Tot i que és imprescindible remarcar que la majoria de violències masclistes no arriben a ser denunciades, les dades presentades evidencien que es tracta d'una problemàtica de primer ordre, ja que els drets de les noies adolescents es veuen vulnerats sistemàticament i el model de masculinitat hegemònica és interioritzat per part de nois molt joves.

LA MÚSICA NO ÉS NEUTRAL

Són diversos els mecanismes que contribueixen a la promoció dels estereotips de gènere i de la violència masclista a la població adolescent. Entre aquests, la música i els mitjans de comunicació reben una atenció especial per la transcendència que tenen a la vida de nois i noies adolescents.

Segons el darrer informe sobre consum musical de la Federació Internacional de la Indústria Fonogràfica (IFPI, 2017), que analitza els 13 principals mercats musicals del món (entre ells, l'estat espanyol), el 71% dels nois i noies entre 13 i 15 anys afirma que la música és important per a ells i elles. De fet, la música a l'adolescència esdevé un factor de reconeixement dins el grup, com a element socialitzador i diferenciador (Ruiz, 2015). Es tracta d'una activitat que forma part de seva vida quotidiana i a la qual destinen gran part del seu temps.

És una qüestió àmpliament reconeguda el fet que la música popular, com a gènere amb més incidència en la joventut, reproduïx els estereotips de gènere i promou la violència contra les dones (Escarda i Pérez Redondo, 2016).

En general, la indústria musical exalta un model de feminitat elitista i que fomenta uns ideals de bellesa força allunyats de la realitat i la diversitat de les dones. El perfil predominant de les cançons populars actuals és el de "dona blanca o llatina, sexual, urbana, jove, heterosexual, sofisticada i d'aspecte cuidat, agressiva,

dominant, desafiant, independent, superficial i materialista” (Guarinos, 2012).

Altres elements comuns en els videoclips musicals són la cosificació, l'objectivització i la sexualització, especialment, de les dones. Així, és habitual veure en els videoclips a dones que mostren el seu cos de forma sexualitzada, mentre que els homes adopten un rol d'observadors, exhibint el seu desig sexual envers les dones (Aubrey i Frisby, 2011). Les dones són representades, principalment, a través dels seus cossos i com a objectes d'atracció i de consum per als homes, complint amb els principis de l'heteronormativitat.

Finalment, una mirada més optimista permet reconèixer que la música no és homogènia i les noves tecnologies ofereixen accés a una gran diversitat de recursos. Això també facilita l'accés d'adolescents a veus més minoritàries i menys reconegudes en el món de la música però que projecten discursos crítics i compromesos amb les reivindicacions feministes.

L'IMPACTE: UN ASPECTE A DEBAT

Un dels temes que ha suscitat més interès per part d'acadèmiques, activistes i expertes és l'impacte de les representacions de gènere i la sexualitat en els mitjans audiovisuals en menors d'edat. Mentre que s'han erigit veus que alerten dels perills dels estereotips sexistes i la hipersexualització de les noies/dones a la música i els mitjans en el desenvolupament de la identitat i la sexualitat a l'adolescència, altres feministes han posat el focus en les expressions de la sexualitat femenina com una oportunitat per a l'empoderament sexual de les noies joves i la reivindicació del seu desig i el seu plaer.

Existeixen diversos enfocaments des dels quals s'ha analitzat aquest impacte. Per una banda, aproximacions de caire més psicològic conceben les persones joves com a subjectes passives i imitadores de conductes. Des d'aquesta perspectiva, els nois i noies són considerades víctimes que reben i reproduïxen els missatges que emeten uns mitjans homogenis, monolòtics i poderosos. Per altra banda, altres perspectives s'aproximen als mitjans audiovisuals com una eina amb la qual (re)pensar l'entorn i s'aproximen a les persones joves com a subjectes actives i coneixedores del contingut audiovisual que consumeixen (Gill 2012, 2014).

Més enllà de posicionaments aparentment antagònics, hi ha mirades que aborden aquesta qüestió des de la seva complexitat. Des d'un reconeixement a la diversitat de l'adolescència, així com dels continguts musicals i audiovisuals, l'impacte dels estereotips de gènere i la violència simbòlica a la música és variable i dependent d'una gran diversitat de factors individuals i socials. A banda de l'edat i el gènere, cal aproximar-nos a aquesta realitat tenint en compte la resta d'eixos d'opressió que afecten la identitat i experiències de les persones adolescents, com l'orientació sexual, la identitat o expressió de gènere, la classe social, la nacionalitat, l'ètnia, la diversitat funcional, etc.

El focus del debat no es troba tampoc en si considerar les persones adolescents com a agents passives, o bé empoderades. Gill (2012) posa en qüestió aquesta falsa dicotomia en assenyalar que tot i que hi ha noies joves plenament capaces de qüestionar i rebutjar contundentment les mostres de sexisme, elles mateixes relaten que aquestes representacions no són innòcues per a elles. Reconèixer i posar en valor l'agència de les noies joves no significa obviar que la representació d'aquest imaginari afecta el seu benestar emocional i la construcció de la seva identitat. En un context educatiu, aquesta constatació permet prendre consciència dels límits de l'educació mediàtica: desenvolupar la capacitat d'analitzar críticament un missatge cultural no implica necessàriament desactivar la seva influència sobre els propis comportaments.

Seguint aquesta línia, i tenint en compte la importància que té la música en el procés de socialització i d'auto-identificació a l'adolescència, és innegable que els estereotips de gènere i la violència simbòlica a la música donen un missatge clar i potent a adolescents sobre els ideals de masculinitat, feminitat i la sexualitat de les persones adultes.

En aquest sentit, hi ha investigacions que han relacionat l'objectivització o cosificació a la música amb un augment de l'auto-control, baixos nivells d'autoestima en relació al propi cos, depressió i trastorns de l'alimentació, tant per part de noies com de nois (Flynn, Craig, Anderson i Holody, 2016). En relació a la sexualitat, Lamb i Peterson (2011) indiquen que les representacions sexuals que arriben als nois i noies són excloents i transmeten una idea monolítica i restringida del que és el desig i la subjectivitat.

Davant d'això, els i les adolescents poden desenvolupar respostes o estratègies diferents per tal de fer front aquests missatges, però en cap cas se'ls pot responsabilitzar únicament a ells i elles de dur a terme aquesta tasca. No deixen de formar part (així com les persones adultes) d'un entramat social que legitima el manteniment de les violències masclistes.

Finalment, en línia amb Lamb i Peterson (2011), una de les raons per les quals les imatges a la música o als mitjans poden esdevenir una amenaça per a l'empoderament de les noies, és que els mitjans i la música són la font principal i, fins i tot, única a través de la qual adolescents reben informació i troben models entorn de la sexualitat. El repte, doncs, es troba en el foment i socialització de models alternatius, igualitaris i empoderadors.

Finalment, en línia amb Lamb i Peterson (2011), una de les raons per les quals les imatges a la música o als mitjans poden esdevenir una amenaça per a l'empoderament de les noies, és que els mitjans i la música són la font principal i, fins i tot, única a través de la qual adolescents reben informació i troben models entorn de la sexualitat. El repte, doncs, es troba en el foment i socialització de models alternatius, igualitaris i empoderadors.

3. MARC METODOLÒGIC

MOSTREIG I METODOLOGIA

La fase de recerca i detecció de necessitats del projecte *Play it For Change* a Catalunya ha tingut lloc a tres centres educatius que imparteixen educació secundària obligatòria (ESO), adreçada a alumnes entre 12 i 16 anys. La selecció dels centres participants es va realitzar per mostreig de conveniència, a partir de contactes previs amb professorat de diversos centres. Abans de confirmar la seva participació es va presentar el projecte i les condicions de participació a les persones referents de cada centre.

Els tres centres estan situats a la província de Barcelona, però cadascun d'ells es troba en una localitat diferent: Lliçà de Vall (6.000 habitants), Sant Cugat del Vallès (88.000 habitants) i Barcelona (1,6 milions d'habitants). El centre de Barcelona és concertat, mentre que els altres dos centres són públics.

Després de seleccionar la mostra de centres educatius i obtenir els consentiments informats, tant del professorat, famílies com de l'alumnat, es va realitzar el treball de camp a partir de dues tècniques de recollida de dades: el grup de discussió i el qüestionari. Aquestes tècniques han permès recollir dades de tipus qualitatiu i quantitatiu.

Els objectius dels grups de discussió i del qüestionari han estat:

- Conèixer l'actitud i el comportament de nois i noies adolescents envers la violència masclista.
- Indagar sobre l'impacte dels estereotips de gènere que transmet la música i videoclips en la reproducció de la violència masclista entre els nois i noies.
- Identificar les necessitats del professorat per a treballar en la prevenció de la violència masclista, especialment, a través de la música i l'audiovisual.

El treball de camp es va dur a terme durant el mes de maig del 2018. Els grups de discussió es van realitzar en els centres participants per tal de garantir que les persones participants es trobaven en un ambient còmode i familiar.

METODOLOGIA QUALITATIVA: GRUPS DE DISCUSSIÓ

a) Procediment

Els grups de discussió van ser la tècnica escollida per a recollir dades qualitatives, tant de l'alumnat com del

professorat. En total, es van realitzar:

- 6 grups de discussió amb adolescents (2 mixtes, 2 no mixtes de noies i 2 no mixtes de nois).
- 3 grups de discussió amb el professorat (mixtes).

b) Mostra

Un total de 43 alumnes (22 noies i 21 nois) de segon curs d'Educació Secundària Obligatòria (ESO) amb edats compreses entre els 13 i 15 anys, i un total de 28 professors/es (20 dones i 8 homes), van participar en els grups de discussió.

Per tal de minimitzar les interferències de la recerca en l'activitat quotidiana dels centres, la selecció de l'alumnat participant la va dur a terme el professorat dels centres. El professorat referent va seleccionar nois i noies que s'havien ofert per a participar als grups de discussió a cada centre.

Pel que fa al professorat, la participació als grups de discussió era voluntària i estava oberta a professorat de diferents disciplines i de diferents cursos.

c) Instruments i anàlisi de dades

Els **grups de discussió amb adolescents** constaven de tres parts. Primer de tot, s'explicaven els objectius del projecte i la finalitat dels grups de discussió. Llavors, es feia una roda de presentació en què demanava als i les participants que diguessin el tipus de música que els agradava més.

Després es duia a terme una dinàmica per a parlar del paper de la música a la vida dels nois i noies adolescents i dels seus referents musicals. Els i les participants havien de completar les següents frases en un *post-it* i explicar la seva resposta a la resta del grup:

- La música és important per mi perquè...
- M'agrada la música de... perquè...
- M'agradaria ser com... perquè...

Per acabar, es feia un visionat de tres videoclips, a partir dels quals es fomentava el debat amb una ronda de preguntes obertes. Els videoclips que es van mostrar són els següents:

- *Tip toe* – Jason Derulo. [<https://www.youtube.com/watch?v=nNA9ru2Ox5o>]
- *Ahora me llama* – Bad Bunny i Karol G. [https://www.youtube.com/watch?v=4NNRy_Wz16k]
- *Amor Foda* – Bad Bunny. [<https://www.youtube.com/watch?v=kLpH1nSLJSs>]

Els **grups de discussió amb el professorat** constaven també de tres parts: en primer lloc, s'explicaven els objectius del projecte i la finalitat dels grups de discussió, i es feia una roda de presentació; després es

plantejava un debat sobre la música, l'adolescència i el gènere; i, s'acabava abordant les desigualtats de gènere i la violència masclista a l'adolescència i als centres educatius.

Tots els grups de discussió es van enregistrar en àudio, cosa que va permetre transcriure'n els continguts. Un cop realitzades les transcripcions es va procedir a l'anàlisi.

METODOLOGIA QUANTITATIVA: QÜESTIONARI EN LÍNIA

a) Procediment

La recollida de les dades quantitatives es va fer a través del qüestionari en línia que es va difondre entre l'alumnat d'ESO dels tres centres participants. Els i les alumnes podien omplir el qüestionari a través d'internet de forma voluntària i anònima.

b) Mostra

En total, van respondre el qüestionari 189 alumnes, amb edats compreses entre els 12 i 16 anys i una mitjana d'edat de 13 anys.

Del total de participants, el 53% s'identifica com a noies, el 45% com a nois, el 1% com a *agender* o gènere neutre i el 1% restant com a persona trans.

Els nois i noies participants provenen dels centres educatius en què s'han realitzat els grups de discussió, per la qual cosa la majoria d'ells i elles resideixen a Barcelona, Sant Cugat del Vallès o Lliçà de Vall.

c) Instruments i anàlisi de dades

El qüestionari abordava diverses qüestions. En començar, es recollien algunes dades personals; posteriorment, es plantejaven preguntes sobre la música que escolten els nois i noies adolescents; i per acabar, n'hi havia per a identificar creences i la percepció dels nois i noies en relació a les desigualtats de gènere i les violències masclistes.

En total, constava d'11 preguntes i combinava preguntes tancades d'elecció múltiple i obertes i de tipus likert amb 4 nivells d'elecció (acord: gens cert, poc cert, bastant cert i totalment cert; gens d'acord, una mica d'acord, bastant d'acord i molt acord; i freqüència: mai, rarament, de vegades i sovint).

Un cop finalitzada la recollida de dades es va procedir a la seva anàlisi.

4. RESULTATS DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ AMB ADOLESCENTS

LA MÚSICA: UNA FORMA DE (DES)CONNECTAR

La majoria d'adolescents que han participat en els grups de discussió descriuen la música com un element molt present a les seves vides. L'escolten en diversos moments del dia i els ajuda a distreure's, desconnectar dels problemes, relaxar-se, divertir-se, pensar, empatitzar i expressar emocions, etc.

Els gèneres musicals que expressen escoltar més habitualment són el trap, el reggaeton i el pop (anglosaxó). Tot i que en menor proporció, també assenyalen altres gèneres musicals, com la música catalana, el rap, el rock, el pop espanyol, el dubstep i la música retro (anys 80s-90s). Malgrat la diversitat en els gustos musicals, es posa de manifest el gran pes de la indústria musical i la seva influència en els gustos musicals d'adolescents. Els i les adolescents escolten música en solitari i amb les seves amistats. Però, tal com relaten, hi ha diferències en la música que escolten, segons si estan en companyia o no. Hi ha gèneres musicals (com el trap, el pop o el reggaeton) que són acceptats i normalitzats entre el grup d'iguals, mentre que n'hi ha d'altres gèneres que són estigmatitzats o que no es considera que siguin propis d'aquestes edats. Així, s'evidencia que nois i noies es veuen condicionades per la pressió de grup a l'hora d'escollir o de compartir la música que els agrada.

La majoria de la gent escolta Bad Bunny i tot això. I després si veuen algú que escolta "algo" que no és normal... Vull dir que no ho escolta la majoria de la gent, doncs pensen, què "raro". (...) Si hi ha algú que li agrada, no sé..., l'òpera, doncs no ho diu. (Noia adolescent)

Els principals motius pels quals diuen escollir la música que escolten són el ritme o melodia de les cançons i, en segon lloc, el contingut de les lletres. En relació a l'últim punt, valoren sentir-se identificades amb el que expressen les cançons i en alguns casos, fins i tot, amb la visió i la ideologia d'artistes o grups més polititzats. Les noies, a l'hora de descriure quines artistes els agraden, tendeixen a destacar la seva personalitat, els

seus valors i, en algun cas, també fan referència a la seva forma de ballar o la seva vestimenta. N'hi ha que destaquen molt positivament el fet que subverteixin els estereotips de gènere tradicionals i les normes estètiques predominants.

M'encanta que tingui aquest poder com a dona... Aquest poder que transmet i tot... Perquè ella també trenca amb els estereotips, perquè, per exemple, recentment va penjar una foto amb les cames sense depilar, estries i... (Noia adolescent)

Per altra banda, els nois, en parlar dels artistes, també donen importància al missatge o els valors que transmeten, però ressalten en major mesura la fama, la riquesa o el seu estil de vida.

Pues a mí me gustaría ser como Anuel porque tiene mucho dinero y es famoso. (Noi adolescent)

PERCEPCIÓ I IDENTIFICACIÓ DELS ESTEREOTIPS DE GÈNERE I LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

En general, els i les adolescents participants als grups de discussió identifiquen estereotips de gènere i formes diverses de violència simbòlica¹ a la música i als videoclips. No només són capaces² de detectar-ne, sinó que tant nois com noies es mostren disconformes amb el fet que la música promogui aquests valors. Malgrat que el discurs de rebuig al masclisme és compartit, les noies demostren una major capacitat d'analitzar i identificar les diverses formes en què s'expressa el masclisme a la música.

En abordar la qüestió de la música i el masclisme, tant nois com noies assenyalen primerament el reggaeton com a gènere musical masclista, mentre que el masclisme en altres gèneres musicals sembla passar més desapercbut o ser minimitzat. Si bé són crítics i crítiques amb la representació de les dones a les cançons d'aquest gènere musical, això no significa que no els agradi escoltar-lo pel seu ritme o que no els faci ballar i divertir-se.

El reggaeton... Jo no escoltaria això. No estic d'acord amb les lletres, però em fa sortir dels meus problemes. (Noia adolescent)

¹ La violència simbòlica és aquella que s'exerceix indirectament en contra del col·lectiu dominat, en aquest cas, les dones. Aquesta forma de violència s'exerceix a través de vies simbòliques, com la comunicació o el coneixement, reforça els estereotips de gènere, naturalitza la desigualtat entre homes i legitima formes de violència directa.

Nois i noies identifiquen amb facilitat la cosificació i sexualització de les dones a les cançons i, especialment, en els videoclips. Coincideixen en assenyalar que les dones són sovint tractades com a “objectes sexuals” i que reproduïxen un rol passiu, mentre que els homes es mostren com a subjectes actius i dominants. A més, són conscients també que les dones que apareixen als videoclips responen a uns ideals de bellesa particulars i que exclouen altres corporalitats. No creuen, a més, que aquest recurs sigui casual, sinó que la sexualització de les dones és utilitzada com a reclam per a augmentar el consum i l'èxit de les cançons.

No es fixa en les qualitats d'una persona, es fixa en el físic. Per exemple, en un videoclip mai ficaran una persona obesa... (Noi adolescent)

Malgrat això, la sexualització de les dones no és considerada necessàriament una mostra de submissió o d'inferioritat envers els homes. Hi ha adolescents, especialment noies, que valoren positivament el fet que hi hagi artistes que mostrin i reivindiquin la seva sexualitat obertament. De fet, això és per a elles una mostra d'empoderament, d'autonomia i de control del propi cos.

També es posen de relleu les diferències entre els discursos que els homes i les dones artistes pregonen, fins i tot, en una mateixa cançó. Si bé actualment és comú que les artistes es projectin com a dones segures de si mateixes, independents i amb els límits clars, paradoxalment, la masculinitat segueix ancorada en el tractament a les dones com a objectes sexuals i de domini. Malgrat que això es percep, en alguns casos, com un avenç en la reivindicació dels drets de les dones, també provoca un qüestionament envers l'impacte real que tenen aquest tipus de cançons en termes de promoció de la igualtat.

Encara que aquesta dona estigui com reivindicant els seus drets, el noi està dient que té vint-i-quatre dones fent el que ell vol. Llavors aquí és una mica contradictori... (Noia adolescent)

La noia com que ha canviat una mica i ara no vol estar sota de l'home, i que diu que ja li és igual, però el noi segueix igual. Segueix dient que ell és el rei i que ho té tot per a ell i que...

(Noi adolescent)

A banda de la sexualització i cosificació de les dones, hi ha formes de violència simbòlica que no són detectades tant fàcilment pels nois i noies. En abordar la representació de les relacions sexo-afectives heterosexuales a la música és on s'evidencien les diferències més notòries entre nois i noies.

Algunes noies són capaces de reconèixer els estereotips de gènere que s'emascaren en els relats i les representacions de l'amor i el desamor a la música. Denuncien que, en les cançons analitzades, les dones són representades com a geloses, boges, dolentes, manipuladores, etc., mentre que els homes són victimitzats. Entre els nois, en canvi, no es percep que tinguin una consciència tan clara de l'impacte de les desigualtats de gènere en les relacions sexo-afectives entre homes i dones. De fet, en alguns casos adopten un discurs victimitzant envers els homes i reafirmen alguns dels prejudicis associats a la feminitat, com el fet que les dones són massa insistents, només els interessin els diners o tenen interessos ocults.

L'IMPACTE

Com s'ha assenyalat en el punt anterior, les noies no només demostren una major capacitat d'identificar estereotips de gènere i formes de violència més subtils, sinó que també expressen, en major grau, indignació i frustració envers la seva perpetuació. Consideren que és una problemàtica global i que afecta el conjunt de la societat.

És una falta de respecte per a la població. (Noia adolescent)

Més enllà de la indignació, hi ha noies que expressen sentir-se incòmodes en escoltar determinades cançons o veure certs videoclips i, fins i tot, descriuen tenir sentiments de culpa.

Jo a vegades quan escolto... i sé la lletra, em sento culpable, doncs, per haver escoltat aquella música.

(Noia adolescent)

Per altra banda, tant nois com noies afirmen que els estereotips i rols de gènere que es propaguen a través de la música tenen un impacte en la forma de ser i de comportar-se dels i les adolescents i també dels infants. I, que aquest impacte depèn de cada persona en particular.

En preguntar a nois i noies si s'identifiquen amb els i les artistes de la música que escolten la resposta és, si més no, ambigua. Si bé en general els nois participants neguen sentir-se representats pels homes que apareixen a la majoria de videoclips, pel tracte que mostren envers les dones, admeten que actuen com un model de referència.

Pel que fa a les noies, expressen amb més vehemència no sentir-se representades o identificades amb el

model de dona que es representa en els videoclips, pel fet que són objectivitzades, però també assenyalen que aquestes representacions imposen un ideal de bellesa que actua com una forma de pressió estètica envers el seu propi cos.

Un dels principals punts de debat és fins a quin punt el patró de feminitat que es representa majoritàriament influencia la forma de vestir i de comportar-se de les noies. Mentre que algunes consideren que la vestimenta de les noies està condicionada per aquestes representacions i, per tant, respon al desig masculí heteronormatiu, d'altres opinen que les noies es vesteixen com volen i per a agradar-se a si mateixes.

Per molt que tu vesteixis com vulguis, jo crec que al final les dones s'estan vestint d'aquesta manera perquè volen, però per agradar els nois, no perquè els hi agradi a elles. (Noia adolescent)

En aquest punt convé assenyalar que és revelador el fet que aquest debat entorn el grau d'autonomia i de llibertat en la presa de decisions de les noies no sorgeix en relació als nois.

En tot cas, s'evidencia que tenir una visió crítica envers els models de feminitat i masculinitat que promou la música no evita que aquests condicionin les expectatives, gustos i desitjos de nois i noies adolescents.

Com assenyalen noies participants, la representació de les dones a la música contribueix al fet que els nois/homes se sentin en una posició de superioritat respecte a les noies/dones; que valorin el seu aspecte físic per sobre d'altres qüestions; i, que se sentin legitimats per opinar sobre els seus cossos. I aquest paradigma és també interioritzat per part de les noies adolescents.

Sí, estan normalitzant una imatge de la dona que només està allà per servir a l'home. (Noia adolescent)

DISCURSOS, CREENCES I PRÀCTIQUES

Com s'ha evidenciat anteriorment, nois i noies demostren ser conscients de l'existència de desigualtats entre homes i dones; assenyalen que aquestes desigualtats són històriques i permeten explicar el perquè la música està carregada de continguts masclistes. És a dir, parteixen d'una visió estructural de la discriminació i violència que pateixen les dones.

Porque desde hace muchísimos años la mujer ha sido desvalorada y, pues, estando en el siglo XXI, que estamos, igualmente. Aunque no está actualmente tan infravalorada, igualmente...

(Noia adolescent)

No obstant això, els relats de nois i noies permeten entreveure que també tenen integrats estereotips i rols que legitimen les desigualtats de gènere i les violències masclistes.

Un altre element que frena el canvi en les relacions de gènere a l'adolescència és què els nois atorguen la responsabilitat última de fer front al masclisme a les noies. Així, no només es desresponsabilitzen del manteniment de la seva posició de privilegi, sinó que tendeixen a culpabilitzar les noies de ser còmplices o, si més, no de la seva inacció davant de les discriminacions que pateixen.

Les noies, o sigui, escolten reggaeton, o sigui, saben que és masclista per les lletres de les cançons de reggaeton i tot i les canten, les ballen, de tot... Però no reaccionen.

(Noi adolescent)

En realitat, però, els nois infravaloren la capacitat d'anàlisi crítica i de desenvolupar estratègies enfront del masclisme quotidià que les noies demostren en molts casos.

Una altra mostra que els valors patriarcals segueixen vius a l'adolescència és la repressió i el control envers la sexualitat femenina, ja sigui per expressar-se obertament (estigma de "puta") o no (estigma de "monja"). Les noies assenyalen la paradoxa entre les representacions d'una sexualitat femenina desinhibida als videoclips, i el judici i rebuig social que pateixen les expressions de la sexualitat femenina a la realitat. De fet, protesten que reproduir conductes sexualitzades com les que es mostren en els videoclips els suposa ser objecte de crítiques i insults per part de l'entorn, tant per nois com per noies.

El noi es valora... És com si un noi es folla a cinc ties, és el puto amo, i una tia es folla a un "tio" i és una "guarra". **(Noi adolescent)**

Pel que fa a la sexualitat masculina (i heterosexual), no és considerada una qüestió de judici públic. De fet, que

els nois siguin actius sexualment acostuma a ser motiu d'orgull i d'una major reputació social. No només es produeix un reconeixement per part del grup d'iguals, sinó que el model d'home "triomfador" és considerat atractiu per les noies heterosexuales. Així, trets associats a la masculinitat tradicional, com el poder i les actituds "xulesques", són valorats socialment i condicionen la construcció del desig femení heterosexual.

I és quan aquest model d'home "triomfador" es conjuga amb l'ideal de l'amor romàntic que es generen situacions de desigualtat i malestar que afecten principalment les noies. La petjada de l'amor romàntic es fa evident, especialment, en les vivències que relaten, ja que són elles qui acostumen a trobar-se immerses en relacions nocives i de dependència emocional.

O sigui, jo m'atreviria a dir que no tots els nois ho han passat malament per amor, però la majoria de noies, sí... Perquè realment sempre som... La gran majoria de vegades som nosaltres les que ens traiem l'orgull o anem darrere i perdem el cul per una persona que l'està perdent per una altra... (Noia adolescent)

Per altra banda, segons el relat dels nois, quan és la noia qui "fa patir" el noi, es justifica el fet que ella rebi un tracte irrespectuós. Això es dona perquè el rol que s'espera que adoptin els nois en les relacions sexo-afectives és el de no mostrar vulnerabilitat o dependència emocional. En cas de no ser així, els nois són penalitzats socialment, fins al punt de posar en qüestió la seva heterosexualitat.

O sigui, el noi no anirà darrere ni i "xuparia" el cul a la noia perquè dirien: "Bua, le chupas el culo, eres un cagado, eres un marica...". (Noi adolescent)

En el relat adolescent també es posa de manifest la normalització de les actituds de control en les relacions de parella.

Sí, porque realmente cuando estás con alguien, aunque no quieras, indirectamente te controla... (Noia adolescent)

Els nois i noies van més enllà d'abordar la perpetuació del masclisme a l'adolescència, i assenyalen que les persones adultes també hi contribueixen i en són còmplices. En alguns casos, les noies denuncien no

haver-se sentit acompanyades degudament, tant per part del professorat com de les famílies, per a aturar comportaments masclistes per part dels seus companys de classe.

Per acabar, també remarquen la necessitat d'anar més enllà del discurs políticament correcte i d'actuar en coherència amb els valors igualitaris i la lluita contra el masclisme en el seu dia a dia.

Pues como estamos hablando de éste tema, pues sacamos "¿Cómo es que tal y cual?", pero quizás nos lo tenemos que aplicar al día a día, no porque ahora estamos aquí y nos hemos apuntado a esta cosa. (Noia adolescent)

Malgrat que és evident la necessitat de seguir treballant per a assolir un canvi més profund en els models, les creences i les pràctiques de les persones adolescents, també cal celebrar que disposen d'eines per a identificar com s'expressen en la quotidianitat les desigualtats de gènere, especialment entre les noies, però també entre alguns nois.

I a vegades me n'adono de que sóc un noi i no he de patir per tots aquests problemes i no preocupar-me de que un noi m'estigui molestant i coses així. (Noi adolescent)

5. RESULTATS DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ AMB PROFESSORAT

MÚSICA I ADOLESCÈNCIA

El professorat que ha participat en els grups de discussió reafirma la importància de la música en la vida de nois i noies adolescents. La defineixen com un element identitari i de construcció de la pròpia subjectivitat. Per una banda, els permet desmarcar-se de l'etapa infantil i apropar-se als gustos i hàbits propis de la joventut; i per altra, els ajuda a identificar-se amb el grup d'afinitat. En aquest sentit, s'assenyala, un cop més, el paper del grup com a condicionant del tipus de música que escolten nois i noies.

Jo crec que en alguns casos per a ells és una manera de definir-se a si mateixos, no? M'agrada el rap i si m'agrada el rap estic dins d'alguna manera que agrada. Una manera d'adscriure's a una manera de ser, de pensar. (Professor)

La música és també un recurs que utilitzen els i les adolescents per a relaxar-se, concentrar-se i aïllar-se de l'entorn, així com un canal per a expressar i transmetre amb més facilitat les seves emocions, opinions i reivindicacions.

És una manera per a ells de reivindicar coses. I d'expressar-se. Que moltes vegades de manera natural els hi pot costar més... (...) I així ells se senten doncs més còmodes i realment diuen coses molt interessants també. Que potser d'una altra manera no t'ho haguessin fet arribar. Tu no te n'haguessis adonat. (Professora)

Un altre dels aspectes que es destaca és la forma en què nois i noies d'aquesta edat es relacionen actualment amb la música. El vessant visual i estètic esdevé tant o més important que la qüestió sonora, a diferència del que valoren les persones adultes.

Ells no escolten música, ells veuen música. (Professora)

ESTEREOTIPS DE GÈNERE A LA MÚSICA

El professorat és conscient que la música que escolten els i les adolescents amb qui treballen reproduïx formes de discriminació envers les dones. En general, posen en qüestió que adolescents de 13-14 anys siguin conscients del missatge que transmet la música que escolten. És a mesura que es fan més grans, a partir dels 15-16 anys, que consideren que augmenta la seva capacitat d'analitzar críticament els continguts de les cançons i d'actuar en conseqüència.

No tenen aquest moment de parar-se a pensar "què m'està transmetent?". És simplement "ho escolto, m'agrada, ho escolto". (Professora)

I assenyalen que quan se'ls pregunta explícitament, els i les adolescents rebutgen les lletres de les cançons i expressen que les escolten pel ritme i la melodia. Els continguts sexistes estan, doncs, normalitzats en la música que escolten.

El professorat distingeix dues formes a través de les quals es promouen els estereotips de gènere i la violència simbòlica a la música: a través de les lletres i dels videoclips. Si bé les lletres no acostumen a tenir un missatge tan explícitament sexista, en les imatges la discriminació envers les dones és més flagrant.

Potser jo crec que de vegades és molt subtil amb la lletra i ells no entren en profunditat en què està dient realment, però sí que indirectament jo crec que cala això. Cala i després d'adults són el que són i és veritat que amb les imatges és molt més evident. (Professor)

Sigui com sigui, el missatge, més o menys subtil, té un impacte en el comportament i les actituds dels nois i noies adolescents. I assenyalen una relació entre el tipus de música que escolten els nois i noies i els valors amb els quals s'identifiquen o la imatge que projecten de si mateixos. Així, per exemple, nois que s'identifiquen

amb la música i l'estètica rap, també adopten actituds típicament masculines i pròpies dels artistes d'aquest tipus de música, com l'agressivitat o reivindicar-se com a protectors.

De la música que escolten adolescents, el professorat en destaca dos components principals: la hipersexualització de les dones i els mites de l'amor romàntic. En relació al primer punt, a través de la música es promou entre les noies una determinada forma de relacionar-se amb el seu propi cos i la seva sexualitat. En aquest sentit, el professorat mostra preocupació envers la normalització del culte al cos i el fet que noies adolescents reproduïxin conductes hipersexualitzades.

D'aquestes cançons i fins i tot el model que tu veus en el videoclip de noia és una noia que tot el dia s'està contorsionant per agradar-te. Llavors elles què fan? Es contorsionen per agradar-te, és lo mateix. (Professora)

En relació al segon punt, el professorat alerta que la música transmet un ideal d'amor basat en la submissió i la dependència i que això representa un factor de risc.

I llavors aquestes cançons et donen aquest punt d'enganxar i d'estar atrapat en una relació, la que sigui, i també de patiment, no? És com: estar enamorat implica el patiment necessàriament, no? (Professora)

Si bé hi ha professors i professores que associen el sexisme a la música trap i el reggaeton, n'hi ha d'altres que són conscients que aquest fenomen no es pot vincular només a uns determinats gèneres musicals o a l'actualitat. Tal com assenyalen alguns, el tipus de música que escoltaven quan eren joves, com el rock o el punk, també contenia missatges estereotipats i que promovien la violència contra les dones.

ADOLESCENTS: DEL DISCURS A LA PRÀCTICA

Els i les adolescents d'avui en dia viuen en un període marcat per l'auge del moviment feminista i en què algunes de les seves reivindicacions reben una atenció mediàtica destacable. Com assenyalava el professorat, l'impacte que tot això està tenint en aquesta generació encara està per determinar, ja que és un fenomen recent i que requereix d'una anàlisi en profunditat i a llarg termini.

Ara, amb tot el moviment feminista, el tema del gènere que està molt damunt la taula i tal, tenen frases i tenen coses [que] jo no m'arribo a imaginar, de jove, ni de broma. (Professor)

Mentre que hi ha una part del professorat que considera que hi ha cert "postureig" per part de l'alumnat perquè el feminisme està de moda, hi ha una altra part que ja identifica canvis significatius en la seva actitud i comportament en relació als mandats de gènere: les noies es mostren més empoderades com a dones i els nois expressen en major grau les seves emocions i l'afectivitat. També posen en qüestió si aquest fenomen és generalitzable, ja que el context social i els referents familiars dels nois i noies s'identifiquen com a factors clau en la construcció de la identitat de gènere.

Sí que en aquest centre crec que les noies s'han apoderat i són capaces de dir-li a un noi: de tu, passo. Però crec que també depèn del context original de la noia, o del noi, és igual.

(Professora)

Tot i l'innegable avenç en la socialització dels discursos en favor dels drets de les dones i les reivindicacions feministes, el professorat assenyala contradiccions importants entre els discursos igualitaris assumits pels nois i noies en comparació amb les seves pràctiques quotidianes.

O sigui que de boca ho tenen molt après... (...) I després ja... el que han de fer i la conseqüent revolució, entre cometes (Professora)

El professorat remarca que la marca del gènere segueix inscrita en els rols que adopten nois i noies. Per una banda, són generalment les noies qui adopten un rol de cuidadores, tant amb les seves parelles com amb els seus companys; i tendeixen a mostrar una major preocupació envers el seu aspecte físic i l'estètica.

Els rols són molt tipificats. Allò de a tercer i quart d'ESO les parelles aquelles de la noia maca amb el "malote" i li faig de mama, ha estat sempre. (Professor)

Per altra banda, el professorat observa que entre els nois són més habituals les actituds paternalistes o l'agressivitat, així com la reproducció de comportaments discriminatoris: comentaris o bromes sexistes i la

cosificació de les seves companyes de classe.

Com hem assenyalat anteriorment en l'anàlisi dels grups de discussió amb noies i nois, en general entre les noies adolescents hi ha un major nivell de consciència envers els seus drets i una major capacitat d'expressar els seus límits. Però això no significa que aquests límits siguin sempre respectats o que no hi hagi noies que, per diversos motius, tinguin més dificultats per posar aquestes barreres i fer front a les violències que poden patir, com percep el professorat.

Hi ha noies que contesten als estereotips. Que diuen: "Tu, no et passis amb mi". Si el noi li diu alguna cosa li contesten, però hi ha altres que no. Que tenen por i això es nota. (Professora)

Davant d'això, hi ha nois que fan ús dels seus privilegis i poden exercir diverses formes d'abús i de violència contra les noies. En aquest sentit, el professorat identifica alguns casos de violència masclista entre el seu alumnat, especialment en el marc de les relacions sexo-afectives, i descriuen formes de violència psicològica i sexual.

I el nen no té consciència de límit. Si et toco el cul doncs et toco el cul. Per què se m'ha de negar el dret de tocar-te el cul? (Professor)

Malgrat que els casos identificats representen una minoria, posen de manifest que la desigualtat en les relacions de poder i la violència masclista a l'adolescència és una problemàtica que afecta el dia a dia dels centres educatius.

Un dels ingredients que alimenta aquesta violència és el model de l'amor romàntic. Tal com relaten, les pràctiques de control, la possessivitat i la gelosia representen, especialment per a les noies, una mostra d'amor i són, per tant, comportaments desitjats en el marc de les relacions amoroses. I no només això, sinó que poden aparèixer sentiments de culpabilitat quan no responen a aquestes pràctiques de control.

Elles valoren molt positivament el fet que ell sigui gelós (...). Elles ho relacionen a que "això vol dir que m'estima", "això vol dir que em cuida", "que està per mi"... I això és perillósíssim. (Professor)

VISUALITZANT MANCANCES I NECESSITATS: EINES PER A LA MILLORA

S'identifiquen diferències importants pel que fa al nivell de sensibilització i compromís amb la igualtat de gènere dins del professorat. Tot i que la majoria coincideix en el fet que és una qüestió que cal treballar a les aules, es posen de relleu mancances i necessitats per a millorar en la identificació i l'abordatge de desigualtats i discriminacions per raó de gènere que pateix l'alumnat amb qui treballen.

Penso que a nivell de societat i d'institut no es veu tant, però en petites coses es veu que hi ha una falsa situació de igualtat. Que no és real. (Professora)

Una de les raons que explica aquestes carències és que la gran majoria del professorat no ha rebut cap tipus de formació en perspectiva de gènere. Això dificulta el fet que el professorat tingui eines per a analitzar la realitat dels nois i noies des d'aquesta perspectiva; i que, en abordar conflictes, pugui evitar l'acció dels seus propis prejudicis i estereotips. En aquest sentit, és necessari un treball de revisió de les pròpies creences i models pel que fa al gènere per part del professorat.

En general, el professorat insisteix en el rol de les noies en la perpetuació del masclisme, mentre que la responsabilitat dels nois tendeix a diluir-se en el seu discurs. Més enllà d'això, admeten que en situacions de desigualtat o discriminació tendeixen a posar el focus de la seva intervenció en les noies, en comptes de visualitzar-ho i treballar-ho amb els nois.

Una de les coses que molesta a les noies és que un professor les faci tapar. Per què em fas tapar i no els hi dius a ells que no em mirin? Clar, tenen la seva part de raó. (Professora)

Així, per exemple, mentre es considera que la vestimenta o els comportaments sexualitzats de les noies reafirmen la seva posició de submissió envers els nois, es nega la possibilitat que això pugui esdevenir una font d'empoderament femení i d'apropiació del propi cos. A més, no es fa èmfasi en la responsabilitat dels nois en l'ús dels seus privilegis i en la cosificació de les companyes. De fet, en alguns casos, fins i tot, es justifiquen i es minimitza la importància d'aquests comportaments.

Quin model de dona ens estan ensenyant sempre amb els seus balls? La contorsió, la "cadera", els malucs, els pits... És això. (...). Capacitat per poder fer amb el seu cos coses infinitament millors, però, quan mostren a la resta de companys això, ben curtes, força cuixa... (Professora)

Entre una part del professorat també s'identifiquen prejudicis etnocèntrics en relació al masclisme a la música. És a dir, s'associa el masclisme a determinades cultures, mentre que s'assumeix que la cultura europea és més avançada en termes d'igualtat. Una mostra d'això és que s'atribueix a l'expansió del reggaeton, pel fet de ser una música d'origen llatinoamericà, la intensificació de les desigualtats entre nois i noies.

Penso que aquest tipus de música no és una música gaire europea, no? És una música que ve molt de Llatinoamèrica i allà el rol de la dona jo crec que està, o estava, una mica allunyat, no? La dona encara és molt submisa, encara, no? (Professora)

Es fa palès, doncs, que manca una perspectiva intercultural a l'hora d'abordar el masclisme i que permeti entendre que els valors patriarcal s'expressen en totes les cultures, però de formes diferents.

ABORDAR-HO EN EL DIA A DIA: OPORTUNITATS I REPTES

Per acabar, s'assenyalen reptes als quals ha de fer front el professorat per tal d'avançar en la sensibilització en perspectiva de gènere i en la prevenció i abordatge de violències masclistes entre el seu alumnat.

Una de les majors dificultats assenyalades és l'existència d'una bretxa generacional entre el professorat i l'alumnat. Més enllà de l'edat, s'evidencien divergències en la forma de pensar i relacionar-se amb el món, especialment, pel que fa a les noves tecnologies. El professorat també expressa sentir-se allunyat del tipus de música que escolta el seu alumnat i no conèixer en profunditat la seva realitat.

Cada vegada estàs mes allunyat del que escolten, del que fan, de amb qui van... (Professora)

Per una banda, això dificulta el reconeixement i la comprensió per part del professorat de les dinàmiques i referents propis de les persones adolescents; i, per altra banda, dificulta que nois i noies s'identifiquin amb les persones adultes i els i les acceptin com a models de referència. Davant d'això, s'assenyala la necessitat d'enfortir el treball d'empoderament a adolescents per a que esdevinguin referents en la promoció de la igualtat i el respecte per a altres nois i noies de la seva edat.

La relació entre el professorat i l'alumnat també està travessada per les relacions de gènere. En aquest sentit, les professores manifesten haver de fer front a majors dificultats per a exercir les seves funcions perquè els alumnes mostren majors resistències envers l'autoritat femenina.

Nosaltres aquí les professores aquí, ho patim. Quan tens una mica de poder, hi ha nens que no ho accepten, de cap manera accepten que una dona els hi diguin el que han de fer.

(Professora)

El professorat expressa les dificultats d'abordar aquestes temàtiques amb nois i noies que no mostren interès o predisposició. Si bé es constata la voluntat de part de l'alumnat d'abordar qüestions relacionades amb el gènere, n'hi ha d'altres que defugen aquesta temàtica. El professorat no ho atribueix exclusivament a una falta d'interès, sinó que l'heterogeneïtat en el nivell de conscienciació i el grau de desenvolupament i maduresa en l'alumnat suposa un obstacle a l'hora de treballar-ho en grup.

*Tu pots explicar-ho, però si no li interessa no t'escoltarà. Com crees la necessitat perquè un nen de tretze-catorze anys cregui que això ho ha de conèixer també? És difícil... **(Professor)***

El professorat assenyala que sovint aquestes qüestions es treballen de forma informal o quan sorgeix la necessitat. És per això que un altre dels reptes és el de dotar el treball en gènere i en prevenció de violències masclistes d'un pla i d'una estructura que permeti a l'alumnat rebre uns continguts de forma integral, continuada i interdisciplinària.

Un cop més, es posa de relleu la importància de la família en la superació dels mandats de gènere patriarcal i en la prevenció i l'abordatge de violències masclistes. Assenyalen que si no es du a terme un treball coherent i coordinat, es limita l'impacte que l'acció del professorat pugui tenir en el comportament i l'actitud dels nois i noies adolescents.

Nosaltres posem aquest "parche", però ha de haver algun tipus d'ajuda per part de les famílies.

*(...) Si no hi ha cap tipus de seguiment a casa això no canvia gaire, més que aquesta cosa superficial. **(Professora)***

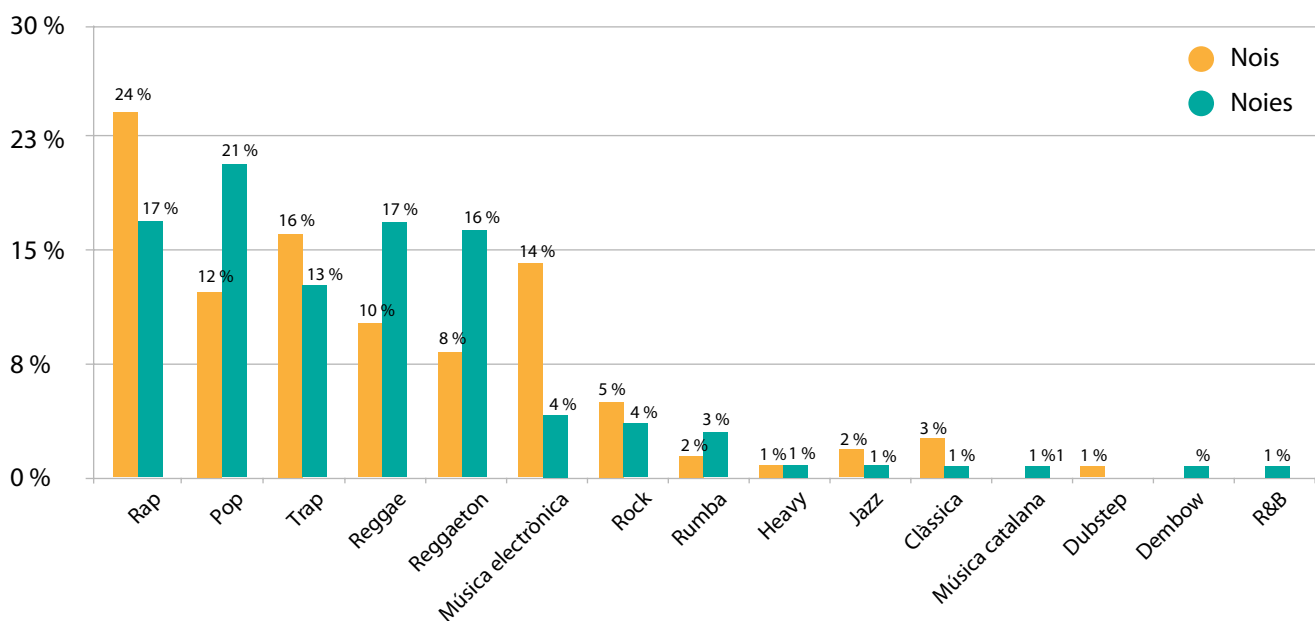
Finalment, el professorat coincideix en el fet que la música té un gran potencial en la transformació de les relacions de gènere. En tractar-se d'un element identitari per a les persones adolescents, té la capacitat de socialitzar i ajudar a integrar valors en favor de la igualtat i la justícia social, així com en la prevenció i eradicació de les violències masclistes.

6. RESULTATS DEL QÜESTIONARI A ADOLESCENTS²

La primer pregunta del qüestionari tenia per objectiu conèixer els estils de música que escolta l'adolescència. En base als resultats, els estils musicals preferits són el rap (18%) i la música pop (18%), seguida del trap (15%), el reggae (14%), el reggaeton (13%) i la música electrònica (9%). N'hi ha d'altres gèneres menys habituals, com el rock, la rumba, el heavy metal, la música clàssica i el jazz, entre d'altres. A més, s'identifiquen diferències significatives per raó de gènere: les noies tendeixen a escoltar més pop, reggaeton i reggae; mentre que els nois prefereixen el rap, el trap i la música electrònica (gràfic 1).

Gràfic 1: Quin tipus de música escoltes?

²L'anàlisi de les respostes s'ha basat en dues categories d'anàlisi: noi i noia. Tot i que dos dels qüestionaris corresponen a persones amb identitats de gènere no binàries (una persona trans i una agender) no representen un percentatge suficientment alt de la mostra per a esdevenir categories d'anàlisi pròpies. A més, la tendència de les seves respostes no difereix significativament de la resta d'alumnes. Les seves respostes s'analitzen conjuntament amb la resta de participants, a excepció de quan es fa referència específicament a nois i noies (anàlisi desagregat per gènere).

Quant als aspectes que valora l'alumnat a l'hora d'escollir la música que escolten, en primer lloc, donen importància al ritme (41% de les respostes) i, en segon lloc, a les lletres (27%). En menor grau, valoren la personalitat de l'artista (11%) i els videoclips (11%), després el ball/coreografia (7%) i, en últim lloc, l'aspecte físic dels/les cantants (3%).

Identificació d'estereotips de gènere a la música

La majoria d'adolescents identifica desigualtats pel que fa al rol que adopten homes i dones, ja que el 69% de l'alumnat considera que l'afirmació *"Crec que les dones i els homes a la música i als videoclips tenen el mateix protagonisme"* és poc certa (34%) o gens certa (35%).

En aquest sentit, l'alumnat opina que les dones tendeixen a adoptar un rol secundari en els videoclips. El 61% de l'alumnat assenyala com a totalment certa o bastant certa l'afirmació *"Normalment, a la música i als videoclips les dones tenen un rol secundari"* (22%; totalment certa; 39% bastant certa); mentre que només el 18%, considera que és totalment certa o bastant certa la mateixa premissa aplicada als homes (3% totalment certa; 15% bastant certa).

Pràcticament el conjunt de participants considera que l'afirmació *"Crec que, en general, als videoclips apareixen dones sexy i que volen agradar als homes"* és totalment certa (60%) o bastant certa (30%). En canvi, només una tercera part de participants mostra el mateix grau d'acord amb que aquesta tendència es compleixi en els homes (11%, totalment cert; bastant cert, 23%).

L'alumnat també considera que el poder i el caràcter protector no són aspectes que reflecteixin les representacions femenines. Si bé la majoria de participants, el 71%, considera que en els videoclips es mostren homes amb poder i protectors cap a les dones (47%, bastant cert; 24% totalment cert); només el 8% assenyala qui hi apareixen dones amb les mateixes tendències envers els homes (44%, poc cert; 48%, gens cert).

Altres característiques que l'alumnat també atribueix a les representacions masculines són la seguretat i la independència. Així, el 73% de l'alumnat considera que és gens o poc certa l'afirmació *"Crec que, en general, als videoclips es mostren dones segures d'elles mateixes i independents"*. En canvi, el 79%, està bastant d'acord o totalment d'acord amb la mateixa frase aplicada als homes.

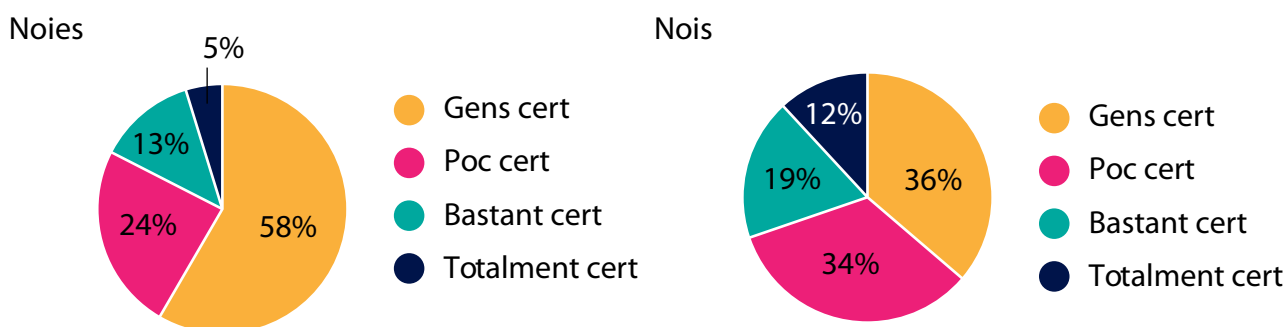
Quan es planteja si homes i dones artistes utilitzen la música per a expressar les seves emocions, les respostes deixen entreveure més matisos. En relació a l'afirmació *"Crec que, en general, a la música els homes expressen les seves emocions"*, el 34% de les respostes és bastant cert i el 33% de les respostes és poc cert. En relació a les dones, augmenta el percentatge d'alumnat que considera que aquesta afirmació és bastant certa fins al 43%, i disminueixen les respostes de poc cert fins a un 24%. És a dir, tot i que no es percep una diferència tan gran

entre homes i dones en aquesta qüestió com en altres aspectes, en general, s'afirma que les dones expressen més les seves emocions que els homes. És destacable que hi ha un percentatge lleugerament major de nois que de noies que considera que els homes expressen les seves emocions.

Tanmateix, la majoria d'adolescents (77%) opina que en els videoclips no es valora per igual l'aspecte físic d'homes i de dones. De fet, quan es pregunta més concretament si creuen que l'aspecte físic dels homes es valora més, el 81% rebutja aquesta afirmació (40%, gens cert; 41%, poc cert). En canvi, quan es pregunta en relació a les dones, el 84% de l'alumnat afirma que el seu aspecte físic és una qüestió més valorada (57%, totalment cert; 27%, bastant cert).

Si s'analitzen les respostes a aquesta pregunta de forma desagregada, s'observen diferències importants entre nois i noies. Mentre que més de la meitat de les noies que han contestat el qüestionari (58%) neguen rotundament l'afirmació que no hi ha diferències en la valoració de l'aspecte físic d'homes i dones artistes, tan sols un terç dels nois (36%) considera que això no és gens cert (gràfic 2).

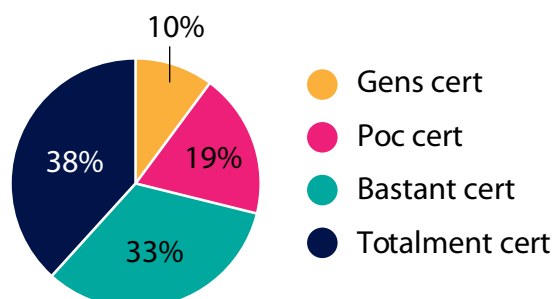
Gràfic 2. Als videoclips es valora per igual l'aspecte físic tant de les dones com dels homes

Les següents preguntes posen en qüestió si les representacions femenines i masculines dels videoclips reflecteixen la realitat o promouen models poc realistes. Ofereixen informació sobre fins a quin punt l'alumnat se sent identificat amb aquestes representacions o si les identifica en el seu entorn.

Dues tercers parts d'adolescents consideren que les relacions d'amor no són com les de la vida real (38%, totalment cert; 33% bastant cert). És a dir, un terç considera que sí que hi ha certa o molta semblança (gràfic 3).

Gràfic 3. Crec que les relacions d'amor a la música no són com les de la vida real

La majoria de participants identifica discrepàncies en les representacions dels homes i dones als videoclips en relació a la persones reals. De fet, creuen que les representacions femenines estan més allunyades de la realitat que les masculines. Concretament, el 80% de l'alumnat està en desacord amb la frase "Als videoclips, hi apareixen dones com a la vida real" (32%, gens cert; 48% poc cert), mentre que aquest percentatge disminueix fins al 68% en relació als homes (22%, gens cert; 46% poc cert). En aquesta qüestió, són les noies participants qui perceben més ficcionades aquests representacions, tant femenines com masculines.

El 87% d'alumnes rebutja, en menor o major grau, la frase "Crec que la música i els videoclips promouen valors com el respecte i la igualtat entre homes i dones" (50%, gens certa; 37% poc certa). És a dir, la majoria es mostren crítiques amb els valors i els patrons de gènere que promou la música.

En general, tampoc expressen un desig de reproduir el que fan els/les seves referents musicals. En xifres, el 75% de les noies neguen voler viure com els i les artistes, enfront del 62% de nois que escullen aquesta opció; i, per altra banda, el 82% de les noies rebutja voler ser com els i les artistes, en comparació amb el 69% dels nois. És a dir, per als nois els artistes semblen actuar, en major grau, com a model de referència.

Per tal d'aprofundir en els models de masculinitat i feminitat a la música, es demana als i les adolescents que escullin les característiques més adients per a definir els homes i dones que apareixen als videoclips. Les característiques que van triar més entre les diverses opcions presentades es resumeixen a la taula 1:

Taula 1. Descriu els homes i les dones que apareixen a les cançons i videoclips
(pregunta tancada de resposta múltiple)

Principals trets associats a les dones	Principals trets associats als homes
SEXY (21%)	"FORRATS" (22%)
GUAPES (18%)	REBELS (14%)
SEDUCTORES (15%)	SEDUCTORS (13%)
ATRACTIVES (14%)	GUAPOS (9%)

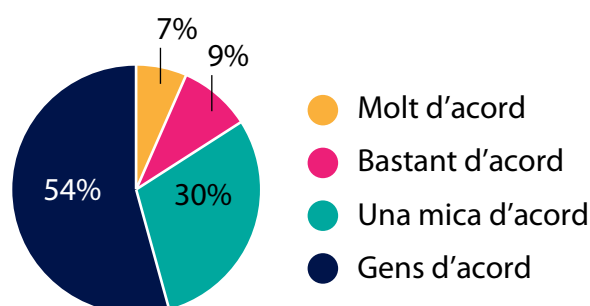
Tal com es pot veure a la taula, els adjectius atribuïts més habitualment a les dones corresponen al seu aspecte físic i la seva sexualitat, mentre que dels homes se'n destaca, principalment, la riquesa, la rebel·lia i, en menor grau, el seu aspecte físic i sexualitat.

Finalment, és important assenyalar que l'anàlisi de les respostes permet constatar que les noies identifiquen amb més claredat els estereotips de gènere i les desigualtats entre els homes i dones a la música. Si bé en la majoria de preguntes elles responen més habitualment "gens d'acord" o "molt d'acord", segons el cas, els nois opten més per posicions intermèdies o a relativitzar les afirmacions que es presenten.

PERCEPCIÓ I ACTITUDS ENVERS LA IGUALTAT DE GÈNERE I LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

La majoria de participants manifesten estar en desacord amb una explicació biologicista de les desigualtats entre homes i dones. Enfront de l'afirmació: "Crec que homes i dones són diferents per naturalesa i per això és normal que a la societat tinguin rols diferents", el 54% de l'alumnat no hi està gens d'acord i el 30%, una mica d'acord (gràfic 4).

Gràfic 4: "Crec que homes i dones són diferents per naturalesa i per això és normal que a la societat tinguin rols diferents"

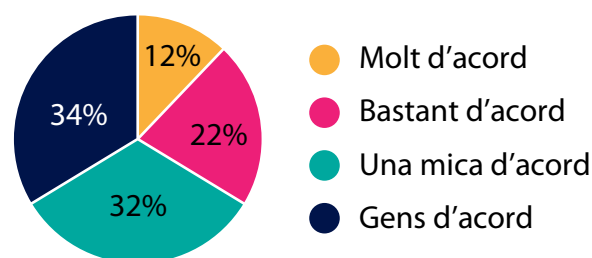

De forma similar, la majoria de participants tampoc està d'acord amb l'afirmació "Crec que avui en dia a la societat dones i homes tenen els mateixos drets i oportunitats" (53%, gens d'acord; 22%, una mica d'acord; 12%, bastant d'acord; 13%, molt d'acord).

Hi ha una major diversitat d'opinions en relació a si s'ha produït un avenç en termes d'igualtat de gènere al llarg de les darreres dècades. En posar en qüestió l'afirmació "Crec que avui en dia les dones tenen més drets i oportunitats de les que tenien les àvies quan eren joves", la majoria de respostes identifiquen una avenç, però la diferència no és alta (31%, molt d'acord; 28%, bastant d'acord; 17%, una mica d'acord; el 24%, gens d'acord).

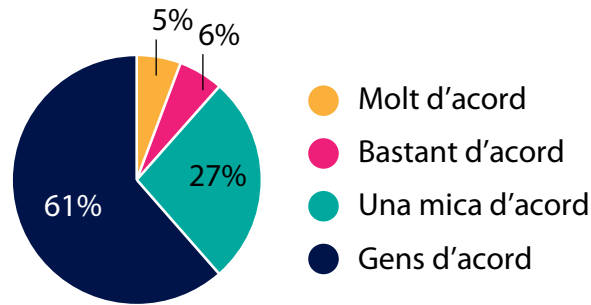
En analitzar les creences i imaginaris d'adolescents al voltant de l'amor, sorgeixen resultats interessants. És significatiu i preocupant que un terç de participants es mostri bastant o molt d'acord (22%, i 12%, respectivament) amb la frase "Crec que per amor s'ha de fer tot i això vol dir haver de fer sacrificis"; i un altre terç hi estigui una mica d'acord (gràfic 5). Això permet constatar que el mite de l'amor romàntic segueix alimentat creences nocives i tòxiques en les relacions de parella a l'adolescència.

Gràfic 5: Crec que per amor s'ha de fer tot i això vol dir haver de fer sacrificis

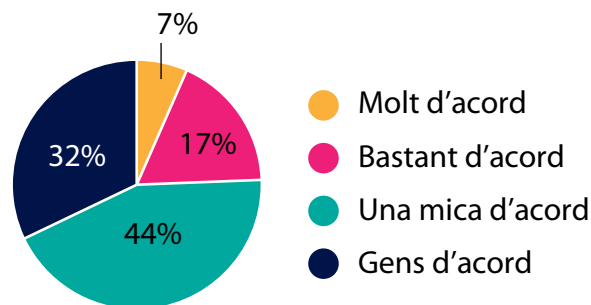
Si bé una part important de participants no considera negatiu haver de fer sacrificis per amor, expressen un major rebuig quant a pràctiques de control en les relacions sexo-afectives. Un 61% de participants assenyala no estar gens d'acord amb la frase: "Crec que es normal que en les relacions de parella es controli una mica el que fa l'altra persona". Només són una minoria les respostes les que justifiquen aquestes pràctiques (5%, totalment d'acord; 6%, bastant acord; gràfic 6).

Gràfic 6: Crec que es normal que en les relacions de parella es controli una mica el que fa l'altra persona (controlar els horaris, amb qui surt, quina roba porta...)

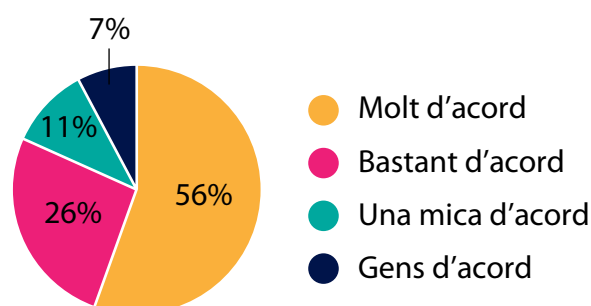
En canvi, la gelosia en aquest tipus de relacions sembla estar més normalitzada. Tan sols un terç de participants (32%) no està gens d'acord que la gelosia sigui una mostra d'amor i, per tant, una pràctica desitjable en el marc de les relacions sexo-afectives, mentre que un quart (24%) hi està molt o bastant d'acord (gràfic 7).

Gràfic 7: Crec que sentir gelosia és una mostra d'amor

Les següents preguntes aborden qüestions relacionades amb la percepció de la violència masclista. En aquest sentit, l'alumnat mostra estar força sensibilitzat envers aquest fenomen, ja que la majoria està molt o bastant d'acord amb l'afirmació "Crec que avui en dia la violència masclista és un dels principals problemes de la societat" (56% i 26%, respectivament; gràfic 8).

Gràfic 8: Crec que avui en dia la violència masclista és un dels principals problemes de la societat

No hi ha tant de consens en relació a l'evolució de la incidència de la violència masclista. En base a l'afirmació "Crec que la societat està canviant i cada vegada hi ha menys casos de violència masclista", un terç de participants nega que s'estigui produint un avenç en l'eradicació d'aquest fenomen, mentre que un altre terç hi està una mica d'acord i el terç restant sí que percep una millora, els quals són majoritàriament nois (32%, gens d'acord; 34% una mica d'acord; 28%, bastant d'acord; 7% molt d'acord).

L'última pregunta d'aquest bloc ofereix informació sobre si identifiquen la violència masclista com una problemàtica que pugui afectar la població adolescent o jove. El que és interessant en aquest cas és analitzar les dades desagregades per gènere. En relació a l'afirmació "Crec que la violència masclista és un problema que afecta només a la gent adulta", la gran majoria de noies es mostra molt en desacord (80% gens d'acord; 13% una mica d'acord; 4% bastant d'acord; i 3% molt d'acord), mentre que els nois semblen sentir-se més aliens a aquesta qüestió (53%, gens d'acord; 26% una mica d'acord; 15% bastant d'acord; 6% molt d'acord).

Finalment, convé destacar que en aquest bloc de preguntes les noies demostren tenir una visió més crítica en relació a les desigualtats de gènere i la violència masclista. Així, tendeixen a naturalitzar menys aquestes desigualtats, a donar una major rellevància al problema de la violència masclista a la societat, a considerar-la una qüestió que afecta a tota la població, i a mostrar-se més escèptiques en relació a si s'han produït avenços en els darrers anys.

També destaca positivament que les noies semblen refusar més les pràctiques nocives de l'amor romàntic en les relacions sexoafectives, com els sacrificis, la gelosia i, especialment, les pràctiques de control.

IDENTIFICACIÓ DE SITUACIONS D'ABÚS I DE VIOLÈNCIA

L'últim bloc de preguntes està dirigit a identificar la freqüència amb què les i els adolescents identifiquen haver viscut o en el seu entorn diverses formes d'abús i de violència (psicològica, sexual i física), a través de les xarxes socials i a l'institut.

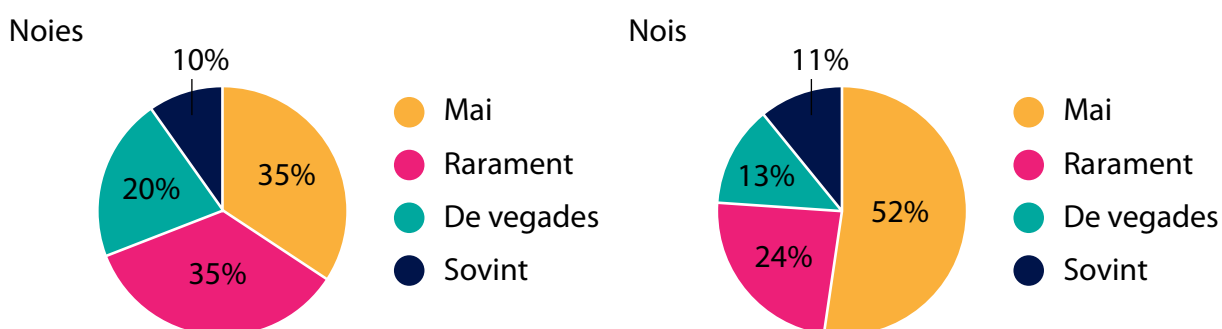
En base a les respostes obtingudes, la majoria d'alumnes nega haver patit o detectat en el seu entorn formes de violència a través de les xarxes socials. No obstant, és destacable que un 14% assenyalava haver-se sentit de vegades o sovint exclòs o exclosa a través de les xarxes socials.

Una altra dada interessant és que el 24% de les noies assenyalava que han escampat rumors sobre elles a través de les xarxes socials, de vegades o sovint; mentre que en el cas dels nois aquesta xifra representa el 15%.

Són menys els casos que denunciïn que han penjat imatges íntimes seves sense el seu permís a les xarxes socials, concretament, el 10% de nois i el 3% de noies. És important assenyalar que la majoria de participants tenen entre 13 i 14 anys, per la qual cosa, el més probable és que el tipus d'imatges a les que fan referència siguin imatges personals. Fenòmens com el *sexting* o el ciberassetjament sexual són més habituals entre adolescents de més edat i afecten en major grau a les noies.

Per a l'alumnat participant el fet d'estendre rumors a l'institut és percebut més freqüentment que a través de les xarxes socials. I són les noies, un altre cop, les que assenyalen més aquesta dinàmica, ja que tan sols el 35% de participants expressa no haver-ho patit, mai; a diferència del 52% dels nois (gràfic 9). Això sembla constatar, doncs, que la rumorologia és majoritàriament identificada per les noies, sigui a través de l'espai virtual o físic.

Gràfic 9. Han escampat rumors sobre mi a l'Institut

Finalment, les agressions de tipus físic semblen ser més habituals entre els nois adolescents, com per exemple, donar cops o empènyer. Així, el 62% de les noies participants assenyala que mai li han donat cops, mentre que 43% dels nois nega haver patit aquest tipus de violència física. En aquest sentit, és important tenir en compte que les actituds agressives són considerades una demostració de masculinitat, cosa que explica que siguin més visibles en les relacions entre nois.

7. CONCLUSIONS

A continuació es presenten les principals conclusions extretes de l'anàlisi dels grups de discussió (amb adolescents i professorat) i del qüestionari a adolescents.

ADOLESCENTS

- El gènere condiona la música que escolten les persones adolescents: les noies participants acostumen a escoltar més pop, reggaeton i reggae; mentre que els nois prefereixen el rap, el trap i la música electrònica.
- En general, els i les adolescents reconeixen que la música que escolten té continguts masclistes i reproduïx imatges estereotipades d'homes i de dones.
- Les noies adolescents identifiquen amb més facilitat les formes de discriminació envers les dones a la música que els nois, i expressen, en major grau, frustració, indignació i malestar envers aquestes.
- Els i les adolescents assenyalen que a la música les dones es representen de forma hipersexualitzada i submisa, mentre que els homes es mostren amb poder, diners i objectivitzant a les dones.
- Hi ha noies que consideren que, en alguns casos, la sexualització de les artistes també es pot interpretar com una mostra del seu empoderament i de control del seu propi cos i sexualitat.
- Les noies perceben que als videoclips la sexualitat femenina es representa de forma explícita i oberta però que això no es correspon amb la realitat, ja que la vida sexual de les noies adolescents és objecte de judici i crítica per part de l'entorn.
- Nois i noies reconeixen que les representacions de la masculinitat i la feminitat a la música actuen com a models de referència a l'adolescència i influencien la seva forma de vestir, comportar-se i relacionar-se.
- Assenyalen que la música reproduïx un model de bellesa femenina excoent i elitista i que actua com una forma de pressió estètica per a les noies adolescents.
- Les noies adolescents consideren que a través de la música es promou un model de masculinitat agressiva, dura i "xulesca" i que legitima la posició de superioritat dels noies adolescents envers les noies/dones.
- Si bé, els i les adolescents tenen assumit un discurs clar de rebuig a les desigualtats i a les violències masclistes,

a través del seu relat s'evidencia que presenten un imaginari patriarcal que permet mantenir la situació de desigualtat.

- Alguns nois adolescents manifesten ser conscients de la seva situació de privilegi, però no mostren pràctiques coherents amb aquest discurs i tendeixen a desresponsabilitzar-se de la lluita per la igualtat i la no discriminació.
- Hi ha més nois que opinen que s'ha produït un avenç en l'eradicació de les violències masclistes, mentre que les noies es mostren més escèptiques en aquesta qüestió.
- S'identifica que l'ideal d'amor romàntic, que perpetua relacions de dependència, de control i formes diverses de violència envers les noies, és present a l'imaginari d'adolescents.
- Les noies semblen rebutjar en major grau les pràctiques de control i la gelosia en les relacions sexoafectives.
- Les noies identifiquen haver patit amb més freqüència rumorologia a l'institut o a través de les xarxes socials; mentre que les agressions físiques semblen ser més habituals entre els nois.

PROFESSORAT

- El professorat és divers en relació al grau de sensibilització i compromís amb la igualtat de gènere, així com les formes d'abordar-ho a l'aula en el dia a dia.
- En general, el professorat és conscient de l'existència de desigualtats de gènere però, expressa una manca de formació en perspectiva de gènere i violències masclistes.
- S'evidencien mostres d'etnocentrisme per part del professorat, en considerar el masclisme una expressió pròpia de cultures no occidentals.
- Segons el professorat, per a les i els adolescents la música és una forma d'adscriure's a uns valors, estètica i gustos compartits amb el grup d'iguals.
- El professorat assenyala que la música promou el sexisme de forma més subtil a través de les lletres i de forma més explícita a través de les imatges dels videoclips.
- El professorat posa en qüestió que adolescents de 13-14 anys siguin conscients del sexisme que reproduceix la música, però consideren que a partir dels 15-16 anys tenen una major capacitat de fer-ne una anàlisi crítica.

- Part del professorat identifica canvis positius en els patrons de gènere a l'adolescència: un major empoderament i capacitat d'autodefensa de les noies, i una major expressivitat de les emocions i l'afecte entre els nois.
- Tot i un augment del nivell de sensibilització i interès en relació al feminisme i la igualtat, assenyalen que hi ha contradiccions importants entre els discursos igualitaris de nois i noies adolescents i les seves pràctiques quotidianes.
- El professorat mostra preocupació envers la sexualització de les noies adolescents i la importància que atorguen al seu cos i aparença i expressen dificultats per abordar-ho.
- El professorat tendeix a vincular el comportament i vestimenta de les noies a la cosificació que pateixen i la perpetuació de seva situació de submissió respecte els nois, mentre que no donen tant d'èmfasi o relativitzen la responsabilitat dels nois.
- El professorat detecta alguns casos de violència masclista greu entre el seu alumnat, en què predomina la violència psicològica i sexual.
- En casos de conductes discriminatòries o abusives, les intervencions del professorat tendeixen a adreçar-se a les noies, en comptes de visibilitzar-ne les causes i treballar-ho amb els nois.
- El professorat expressa les dificultats per a esdevenir un model de referència per al seu alumnat, a causa de la diferència d'edat i la distància amb els seus propis gustos i referents.
- El gènere afecta les relacions entre l'alumnat però també amb el professorat, ja que s'assenyalen resistències dels alumnes a l'hora d'acceptar l'autoritat femenina de les professores.
- El professorat assenyala que hi ha una gran heterogeneïtat entre el seu alumnat pel que fa als interessos, nivell de maduresa, sensibilitat i predisposició a abordar qüestions relacionades amb el gènere.
- Es posa de manifest la necessitat de planificar i estructurar el treball en matèria de gènere amb l'alumnat en els centres educatius.
- El professorat comparteix que la música pot ser una eina amb un gran potencial per a la sensibilització i la transformació de les relacions de gènere a l'adolescència.

8. RECOMANACIONS

A continuació es descriuen recomanacions adreçades a professionals en el treball de prevenció de les violències masclistes amb adolescents:

Trenquem amb la mirada adultista. Un dels majors reptes en el treball amb adolescents i joves és el de procurar no imposar la perspectiva adultista en l'anàlisi de la realitat. Les persones adolescents tenen experiències, referents i formes de veure la realitat diferenciades, però tan vàlides com les adultes. A l'hora de dissenyar projectes o accions adreçades a adolescents és essencial partir de les seves necessitats i demandes i utilitzar els canals o codis que reconeixen com a propis.

Educació afectiva i sexual com a assignatura obligatòria. L'educació afectiva i sexual és una eina indispensable per a fomentar relacions igualitàries i respectuoses amb la pluralitat afectivo-sexual i la diversitat d'identitats i expressions de gènere a l'adolescència. El treball de prevenció de les violències masclistes també requereix de la visualització de formes alternatives, saludables i segures de viure la sexualitat i la promoció de relacions sexo-afectives basades en el desig i la cura mútua.

També és cosa d'ells. El pes de donar una resposta a les situacions de discriminació o de violència sovint recau en les noies, deixant de banda un dels focus del problema: el model de masculinitat. Per a una transformació profunda de les relacions de gènere, no només convé promoure models femenins positivitzants i empoderadors, sinó aconseguir que els nois assumeixin un compromís real amb els valors igualitaris i una pràctica coherent amb la voluntat d'assolir una societat més justa.

Revisem-nos. Els i les professionals no estan exemptes de reproduir els estereotips i prejudicis masclistes que predominen a la societat. És per això, que el treball amb menors requereix d'un procés constant de revisió de les pròpies creences i valors des de la perspectiva de gènere i feminista. Només a partir d'un reconeixement del pes de l'imaginari col·lectiu en les pròpies pràctiques quotidianes serà possible un canvi en els valors i models que es transmetin, conscientment o inconscient, a adolescents i a la resta de l'entorn.

9. BIBLIOGRAFIA

Aubrey, J. S., i Frisby, C. M. (2011): Sexual objectification in music videos: A content analysis comparing gender and genre. *Mass Communication and Society*, 14, 475-501. [citat a Van Oosten, Peter i Valkenburg, 2015]

Biglia, B.; i Jiménez, E (2015): Jóvenes, género y violencias: Hagamos nuestra la prevención. Guía de apoyo para la formación de profesionales. *Publicacions URV*, Tarragona.

Departament d'Interior (2017). Dades sobre violència masclista i domèstica - 2017. Departament d'Interior, Generalitat de Catalunya. Disponible a: https://mossos.gencat.cat/ca/els_mossos_desquadra/indicadors_i_qualitat/dades_obertes/cataleg_dades_obertes/Violencia-masclista-i-domestica/ [Consulta: 19 setembre 2018]

Flynn, C.; Craig, C; Anderson, C.; i Holody, K. (2016): Objectification in Popular Music Lyrics: An Examination of Gender and Genre Differences. *Sex Roles*, 75, 164-176.

Gill, R. (2012): Media, Empowerment and the Sexualization of Culture Debates. *Sex Roles*, 66, 736-745.

Gill, R. (2014): Postfeminist sexual culture. A Carter, C. et al. [eds.], *The Routledge companion to media and gender*, England: Routledge.

Gómez Escarda, M. i Pérez Redondo, R.J. (2016): La violencia contra las mujeres en la música: una aproximación metodológica. *metheados.revista de ciencias sociales*, 4 (1): 189-196. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.17502/m.rcs.v4i1.115> [Consulta: 21 juny 2018].

Guarinos, V. (2012): Estereotipos y Nuevos perfiles de la mujer en la canción de consumo. De la mujer romántica a la mujer fálica. *Cuestiones de genero: de la igualdad y la diferencia*, 7, 297-314.

IFPI (2017): Connecting with Music. Music Consumer Insight Report. Disponible a: <http://www.ifpi.org/downloads/Music-Consumer-Insight-Report-2017.pdf> [Consulta: 21 juny 2018].

Lamb, S. i Peterson, Z.D (2011): Adolescent Girls' Sexual Empowerment: Two Feminists Explore the Concept. *Sex Roles*, 66: 703.

Miguel Luken, V. (2015): Percepción de la violencia de género por la adolescencia y la juventud. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, Madrid.

Ros, R. (2014): El cos, la sexualitat, la salut, la imatge i la publicitat. A Freixanet, M. (ed.), *Relacions de gènere entre joves i adolescents. Com intervenir quan hi ha violència?*, 126-155. Institut de Ciències Polítiques i Socials, (ICPS), Ciutats i persones; Grana, Barcelona. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/181788> [Consulta: 19 juny 2018].

Ruiz, A. (2015): El papel de la música en la construcción de una identidad en la adolescencia. *Sineris. Revista de musicología*, ISSN-e 2254-3643, N°. 22.

Per a més informació: <http://playitforchange.org/>

Organitzacions sòcies del projecte

